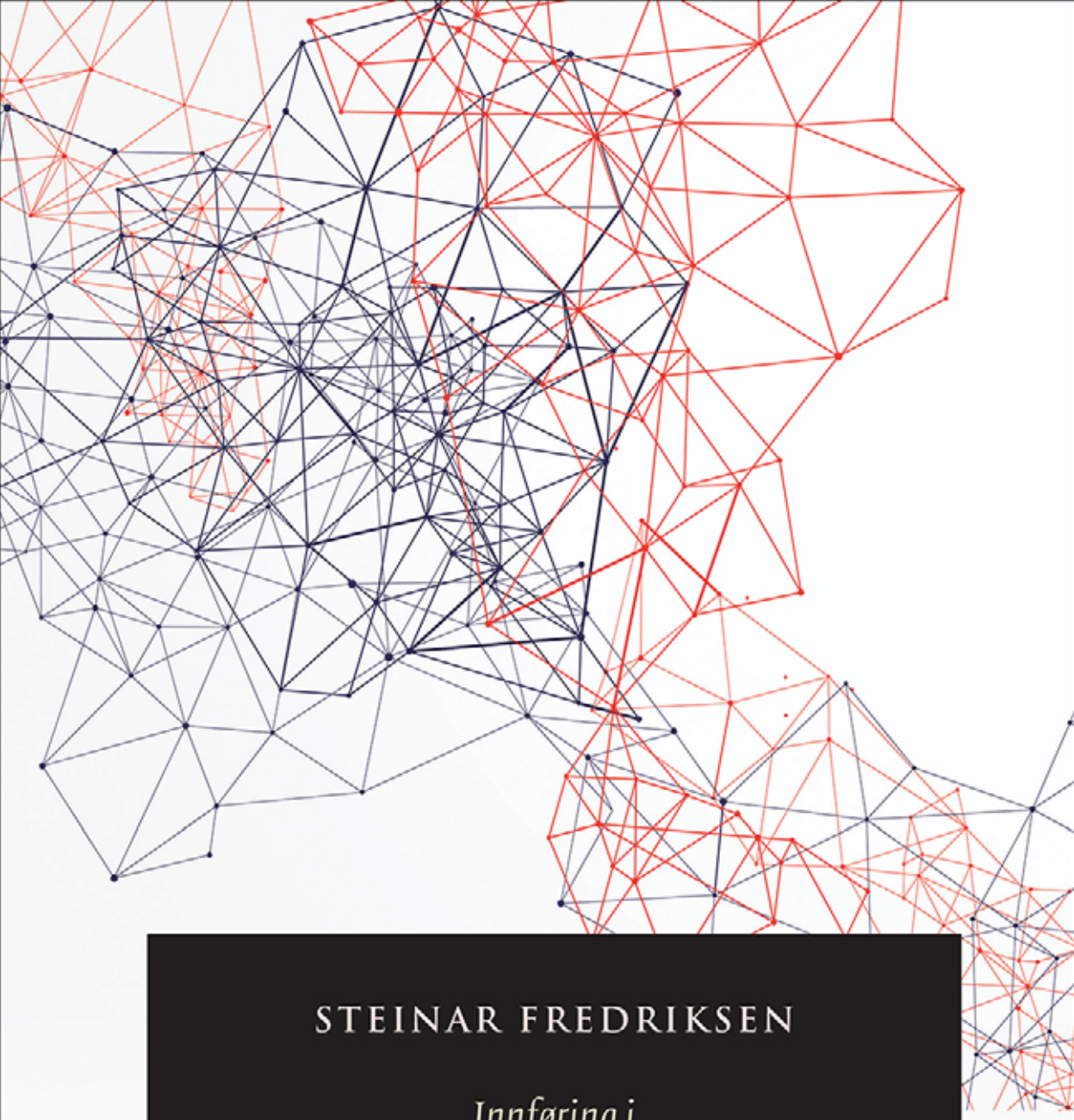

STEINAR FREDRIKSEN

Innføring i

STRAFFEPROSESS

4. UTGAVE

GYLDENDAL

STEINAR FREDRIKSEN

Innføring i straffeprosess

GYLDENDAL

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2018
4. utgave 2018

ISBN 978-82-05-50716-6

Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen
Sats: Type-it AS, Trondheim 2018
Brødtekst: Times New Roman 10,4/12,7 pkt.

Alle henvendelser om boken kan rettes til
Gyldendal Juridisk
Postboks 6730 St. Olavs plass
0130 Oslo

www.gyldendal.no/juridisk
juridisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Siktemålet med denne boken er å gi en grunnleggende innføring i straffeprosessens hovedlinjer. Den er primært skrevet med tanke på at den skal tjene som pensum i faget straffeprosess for studenter ved Politihøgskolen, noe vektleggingen av de ulike emnene bærer preg av. Reglene om straffesakens innledende fase og etterforskningen – derunder ikke minst bruken av tvangsmidler – er viet størst oppmerksomhet siden det er på dette stadiet av straffesaken politiet er mest aktivt involvert i straffesaksbehandlingen og følgelig har størst behov for kunnskap om hvordan en straffesak skal behandles.

Selv om politistudenter er den primære målgruppen, er det mitt håp at også andre som har behov for å skaffe seg et innblikk i straffeprosess, kan finne noe av interesse i boken. For eksempel ser jeg ikke bort fra at jusstudenter kan finne det nyttig å lese den for å få et første overblikk over hva faget straffeprosess inneholder, eller eventuelt som en repetisjon av fagets hovedpunkter. Ytterligere en gruppe som kan ha nytte av boken, er polititjenestepersoner som ønsker en repetisjon og oppdatering av de kunnskapene de fikk i straffeprosess som studenter ved Politihøgskolen.

Boken kom første gang ut i 2006 og har senere vært revidert i 2009 og 2013. Lovendringer skjer hyppig på straffeprosessens område, og det er også et jevnt tilfang av ny rettspraksis som avklarer tolkningsspørsmål. Det var derfor nå på tide å foreta en ny revisjon. I tillegg til nødvendig revisjon på grunn av lovendringer og ny rettspraksis er det foretatt en generell gjennomgang av manuskriptet, som har ledet til at fremstillingen er blitt bearbeidet på mange punkter. Det er dessuten skrevet et helt nytt kapittel om skjulte tvangsmidler.

Også denne fjerde utgaven av boken er blitt til gjennom et meget godt samarbeid med forlaget, som først og fremst har vært representert ved redaksjonssjef Ida Vibeke Kyhring.

På samme måte som ved utgivelsen av de foregående utgaver, er det også nå all grunn til å rette en stor takk til personalet ved Politihøgskolens bibliotek, som alltid byr på god service kombinert med godt humør!

Politihøgskolen, Oslo, 28. februar 2018
Steinar Fredriksen

Innhold

FORKORTELSER 18

KAPITTEL 1

INNLEDNING 19
1.1 Hva er straffeprosess? 19
1.2 Hvem gjelder reglene i straffeprosessen for? 19
1.3 Hvilke hensyn skal reglene i straffeprosessen ivareta? 20
1.3.1 To grunnleggende hensyn 20
1.3.2 Særlig om hensynet til fornærmede 21
1.3.3 Hensynet til hurtighet i saksbehandlingen 21
1.4 Hvilke saker behandles etter reglene i straffeprosessen? 23
1.4.1 Saker om straff, jf. strpl. § 1 23
1.4.2 Saker om andre reaksjoner enn straff, jf. strpl. § 2 24
1.4.3 Adgangen til å fremme krav på vegne av fornærmede eller andre skadelidte i sak etter strpl. §§ 1 og 2, jf. strpl. § 3 25
1.4.3.1 Generelt om betydningen av strpl. § 3 25
1.4.3.2 Hvilke krav som kan fremmes etter § 3 27
1.4.3.3 Ulikt krav til bevis for straffekrav og sivilrettslige krav 28
1.4.3.4 Erstatningsbetaling som vilkår for betinget dom 29

KAPITTEL 2

STRAFFEPROSESSEN OG MENNESKERETTIGHETENE 31
2.1 Hva er menneskerettigheter? Et kort historisk overblikk 31
2.2 Noen forutsetninger for menneskerettsvernets betydning i moderne rett 33
2.3 Gjennomføringen av menneskerettighetene i norsk rett 35
2.4 Oversikt over de menneskerettskonvensjonene som har størst betydning i straffeprosessen 37
2.4.1 Den europeiske menneskerettskonvensjonen – EMK 38
2.4.2 FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter – SP 40
2.4.3 Nærmere om retten til individklager etter EMK og SP Klagebehandlingen 41
2.4.4 Den europeiske torturkonvensjon – ECPT 43
2.4.5 FNs barnekonvensjon – CRC 44

KAPITTEL 3
RETTSKILDESITUASJONEN I STRAFFEPROSESSEN 46
3.1 Innledning 46
3.2 Lovtekst 46
3.3 Påtaleinstruksen 46
3.4 Internasjonale konvensjoner 46
3.5 Lovforarbeider 47
3.6 Rettspraksis 48
3.7 Reelle hensyn 48

KAPITTEL 4
AKTØRENE I STRAFFEPROSESSEN 49
4.1 Politiet 49
4.1.1 Politiet iverksetter og utfører etterforskning 49
4.1.2 Litt om forholdet mellom politi og påtalemyndighet under etterforskningen 49
4.2 Påtalemyndigheten 51
4.2.1 Påtalemyndighetens oppgaver og organisasjon 51
4.2.2 Kompetansefordelingen mellom nivåene i påtalemyndigheten . . . 52
4.2.2.1 Generelt 52
4.2.2.2 Ledelse av etterforskningen 52
4.2.2.3 Avgjørelse av påtalespørsmålet 53
4.3 Den mulige eller antatte gjerningspersonen 54
4.3.1 Om betegnelsene «anmeldte», «mistenkte», «siktede», «tiltalte» og «domfelte» 54
4.3.2 Når er en person å anse som mistenkt eller siktet? 55
4.3.2.1 Status som mistenkt 55
4.3.2.2 Status som siktet, jf. strpl. § 82 56
4.3.3 Betydningen av å ha status som mistenkt eller siktet 58
4.3.4 Mindreårige og utilregnelige siktede 60
4.4 Forsvareren 61
4.4.1 Generelt om forsvarerens rolle i straffeprosessen 61
4.4.2 Retten til å bruke forsvarer 62
4.4.3 Oppnevning av forsvarer på det offentliges bekostning 63
4.4.4 Det frie forsvarervalg 67
4.5 Fornærmede og bistandsadvokaten 69
4.5.1 Når får en person status som fornærmet i en straffesak? 69
4.5.2 Fornærmedes og etterlattes posisjon i straffesaken 69
4.5.2.1 Utgangspunktet: Fornærmede er et vitne 69
4.5.2.2 Fornærmedes innflytelse på om straffesak skal igangsettes – prinsippet om offentlig påtale 70
4.5.2.3 Fornærmedes og etterlattes rett til dokumentinnsyn 70
4.5.2.4 Utvidete rettigheter til fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat 71
4.5.3 Særlig om fornærmedes og etterlattes rett til bistandsadvokat . . . 72
4.5.4 Særlig om fornærmedes rett til voldsoffererstatning 74
4.6 Domstolene 75

KAPITTEL 5
TAUSHETSPLIKT OG HABILITET 79
5.1 Taushetsplikt 79
5.1.1 Innledning 79
5.1.2 Hva innebærer det å ha taushetsplikt? 80
5.1.3 Hva har politiet taushetsplikt om ved behandling av straffesaker? . 81
5.1.4 Unntak fra politiets taushetsplikt 82
5.1.4.1 Unntak når den som har krav på taushet, samtykker 82
5.1.4.2 Unntak overfor sakens parter, fornærmede mv. 83
5.1.4.3 Unntak for bruk av opplysningene i straffesak 83
5.1.4.4 Unntak for opplysninger som gis til offentlige organer og private, i deres interesse 84
5.1.4.5 Unntak for opplysninger som gis til offentlige organer og private, i politiets interesse 84
5.1.4.6 Hvem som beslutter om politiet skal utlevere taushetsbelagte opplysninger 85
5.1.4.7 Bestemmelser om politiets opplysningsplikt 86
5.2 Kravet om habilitet 86
5.2.1 Innledning 86
5.2.2 Inhabilitetsgrunnene i straffeprosessloven 87
5.2.3 Overordnedes inhabilitet 89
5.2.4 Avgjørelsen av habilitetsspørsmålet 89
5.2.5 Virkningene av inhabilitet 90
5.2.6 Virkningen av brudd på habilitetsreglene 90

KAPITTEL 6
STRAFFESAKENS INNLEDENDE FASE 91
6.1 Anmeldelsen 91
6.1.1 Inngitte og mottatte anmeldelser 91
6.1.2 Politiets plikt til å ta imot anmeldelser 91
6.1.3 Særlig om mottak av muntlige anmeldelser 92
6.1.4 Fornærmedes rett til fritt rettsråd ved vurdering av om anmeldelse skal fremsettes 93
6.2 Hva skjer med anmeldelsen? 93
6.2.1 Registrering og fordeling 93
6.2.2 Prioriterte sakstyper 94
6.2.3 Henleggelse uten etterforskning 95
6.3 Iverksetting av etterforskning 96

KAPITTEL 7
ETTERFORSKNINGEN 99
7.1 Generelt om etterforskningsmetoder 99
7.2 Hva er etterforskning? Særlig om det tosporede system 100
7.3 Etterforskningens formål 102
7.3.1 Etterforskningen skal danne grunnlag for påtaleavgjørelsen 102
7.3.2 Etterforskningen tjener som forberedelse for rettens behandling av saken 103

7.3.3 Etterforskning med sikte på å avverge eller stanse straffbare handlinger . . . 103
7.3.4 Etterforskning med sikte på fullbyrding av straff og andre reaksjoner . . . 104
7.3.5 Etterforskning for å forberede barneverntjenestens behandling av saken . . . 104
7.3.6 Etterforskning for å forberede behandling i konfliktrådet . . . 104
7.4 Plikten til objektivitet i etterforskningen . . . 105
7.5 Plikten til hurtighet i etterforskningen . . . 105
7.6 Avhør av mistenkte og vitner . . . 106
7.6.1 Politiavhør kan foretas på alle stadier av etterforskningen . . . 106
7.6.2 Ikke forklaringsplikt overfor politiet, men møteplikt . . . 106
7.6.3 Politiavhør . . . 108
7.6.3.1 Formålet med avhøret . . . 108
7.6.3.2 Hva mistenkte skal opplyses om før avhøret og spørres om i forbindelse med avhøret . . . 109
7.6.3.3 Hva vitner skal opplyses om før avhøret, og spørres om i forbindelse med avhøret . . . 111
7.6.3.4 Gjennomføringen av politiavhør . . . 113
7.6.3.5 Hva er et politiavhør? Litt om grensen mellom avhør og uformell samtale . . . 116
7.7 Personaliarapport, personundersøkelse og rettspsykiatrisk undersøkelse . . . 120
7.8 Etterforskningen og forholdet til vitners taushetsplikt . . . 122
7.8.1 Innledning . . . 122
7.8.2 Taushetsplikt og bevisforbud . . . 122
7.8.3 Bevisforbud som følge av offentlige tjenestemenns taushetsplikt (forvaltningsmessig taushetsplikt) . . . 124
7.8.3.1 Innledning . . . 124
7.8.3.2 Den forvaltningsmessige taushetspliktens omfang . . . 124
7.8.3.3 Adgangen til å gjøre unntak fra bevisforbudet når taushetsplikt foreligger . . . 125
7.8.4 Bevisforbud som følge av yrkesmessig taushetsplikt . . . 126
7.8.5 Taushetspliktregler som ikke omfattes av strpl. § 118 eller § 119 . . 128
7.9 DNA-profiler som bevismiddel . . . 128
7.9.1 DNA, DNA-analyse og DNA-profiler . . . 128
7.9.2 Innhenting av biologisk materiale til DNA-analyse fra mistenkte . . 129
7.9.3 Registrering av DNA-profiler og bruk av registrene i etterforskningen . . . 131
7.9.3.1 Nærmere om identitetsregisteret . . . 132
7.9.3.2 Nærmere om etterforskningsregisteret . . . 133
7.9.3.3 Søk i registrene . . . 134
7.10 «Utradisjonelle» etterforskningsmetoder. Særlig om provokasjon . . 134
7.10.1 Litt om begrepet «utradisjonelle» etterforskningsmetoder . . . 134
7.10.2 Litt om «den alminnelige handlefrihet» og om «utradisjonelle» etterforskningsmetoder med denne som grunnlag . . . 135

7.10.3 Provokasjon som etterforskningsmetode 136
7.10.3.1 Innledning 136
7.10.3.2 Tiltaleprovokasjon og bevisprovokasjon 137
7.10.4 Nærmere om tiltaleprovokasjon 137
7.10.4.1 Grunnvilkåret for at tiltaleprovokasjon skal være lovlig 137
7.10.4.2 Tilleggsvilkåret om at etterforskningen ikke må være beheftet med alvorlige mangler 139
7.10.4.3 Øvrige tilleggsvilkår for lovlig tiltaleprovokasjon 140
7.10.4.4 Konsekvensen av at grensene for lovlig tiltaleprovokasjon er overskredet 140
7.10.4.5 Særlig om handlingsprovokasjon foretatt av privatpersoner 141
7.10.5 Nærmere om bevisprovokasjon 143
7.10.6 Avsluttende bemerkninger om provokasjon 145
7.11 Mistenktes og forsvarerens rett til innsyn i etterforskningsdokumentene 145
7.11.1 Dokumentinnsyn og forholdet til EMK 145
7.11.2 Innsynsretten etter strpl. § 242 – hovedregel 146
7.11.3 Hva er «sakens dokumenter»? 146
7.11.4 Unntak fra innsyn i sakens dokumenter etter § 242 148
7.11.5 Unntak fra innsyn i sakens dokumenter etter § 242 a 149
7.11.6 Gjennomføringen av innsynsretten på etterforskningsstadiet . . . 150
7.11.7 Retten til dokumentinnsyn etter at tiltale er tatt ut 150

KAPITTEL 8

BRUK AV TVANGSMIDLER I ETTERFORSKNINGEN 151
8.1 Innledning 151
8.2 Oversikt over tvangsmidlene 151
8.2.1 Pågripelse og varetektsfengsling 151
8.2.2 Ransaking 152
8.2.3 Kroppslig undersøkelse 152
8.2.4 Beslag og utleveringspålegg 152
8.2.5 Tvangsmidler rettet mot siktedes formue 153
8.2.6 Skjulte tvangsmidler 153
8.3 Begrunnelsen for å behandle tvangsmidlene i egne kapitler 153
8.4 Nærmere om hva straffeprosessuelle tvangsmidler er. Særlig om grensen mot inngrep etter politiloven 155
8.5 Kravet om hjemmelsgrunnlag for inngrep overfor borgerne: legalitetsprinsippet 157
8.6 Samtykke som hjemmelsgrunnlag? 157
8.7 Litt om oppbyggingen av tvangsmiddelbestemmelsene 159
8.8 Straffeprosessloven § 170 a – nødvendighet og forholdsmessighet . . 160
8.9 Pågripelse og varetektsfengsling 163
8.9.1 Litt om hva pågripelse og varetektsfengsling er, og om forholdet mellom de to tvangsmidlene 163
8.9.2 De materielle vilkår for pågripelse og varetektsfengsling etter strpl. § 171 166

8.9.2.1 Skjellig grunn til mistanke om straffbare handlinger 166
8.9.2.2 Kravet til øvre strafferamme 169
8.9.2.3 Spesielt vilkår nr. 1 – unndragelsesfare 170
8.9.2.4 Spesielt vilkår nr. 2 – bevisforspillelsesfare 171
8.9.2.5 Spesielt vilkår nr. 3 – gjentakelsesfare 172
8.9.2.6 Spesielt vilkår nr. 4 – egen begjæring 174
8.9.3 De materielle vilkår for pågripelse og varetektsfengsling etter strpl. § 172 174
8.9.4 De materielle vilkår for pågripelse og varetektsfengsling etter strpl. § 173 annet ledd 177
8.9.5 De materielle vilkår for pågripelse og varetektsfengsling etter strpl. § 173 a 177
8.9.6 De materielle vilkår for pågripelse etter strpl. § 173 første ledd . . . 178
8.9.7 Formelle vilkår for pågripelse 179
8.9.7.1 Hovedregelen i § 175 første ledd – pågripelse besluttes av påtalemyndigheten 180
8.9.7.2 Unntak etter § 175 annet ledd – pågripelse besluttes av retten . . 181
8.9.7.3 Unntak etter § 176 – pågripelse besluttes av polititjenesteperson eller av private 181
8.9.8 Rettsregler om gjennomføringen av pågripelser 183
8.9.9 Fremstilling for varetektsfengsling 186
8.9.10 Rettens behandling av fengslingsspørsmålet 188
8.9.11 Særlig om restriksjoner i fengslingsperioden 191
8.9.12 Anke over rettens kjennelse 193
8.9.13 Alternativer til pågripelse og varetektsfengsling 193
8.9.14 Særlig om pågripelse og varetektsfengsling av personer under 18 år 194
8.10 Ransaking 196
8.10.1 Innledning 196
8.10.2 Ransaking av «bolig, rom eller oppbevaringssted», jf. strpl. § 192 . 196
8.10.2.1 Anvendelsesområdet for strpl. § 192 196
8.10.2.2 Materielle vilkår for husransaking hos den mistenkte, jf. § 192 første og annet ledd 197
8.10.2.3 Materielle vilkår for husransaking hos tredjemann, jf. § 192 tredje ledd 198
8.10.3 Utvidet adgang til husransaking etter strpl. § 193 199
8.10.4 Utvidet adgang til husransaking etter strpl. § 194 – «razzia» 200
8.10.5 Ransaking i det fri, jf. strpl. § 202 201
8.10.6 Personransaking, jf. strpl. § 195 201
8.10.6.1 Anvendelsesområdet for strpl. § 195 201
8.10.6.2 Materielle vilkår for personransaking av mistenkte, jf. § 195 første og annet ledd 202
8.10.6.3 Materielle vilkår for personransaking av tredjemann, jf. § 195 tredje ledd 202
8.10.7 Formelle vilkår for ransaking 203
8.10.7.1 Ransaking besluttes primært av retten, sekundært av påtalemyndigheten 203
8.10.7.2 Unntaksregler om polititjenestepersoners beslutningskompetanse 204
8.10.8 Rettsregler om gjennomføringen av ransakingen 206

8.11 Kroppslig undersøkelse 208
8.12 Beslag og utleveringspålegg 211
8.12.1 Innledning 211
8.12.2 De materielle vilkår for beslag 211
8.12.3 De formelle vilkår for beslag 214
8.12.4 Opphør av beslag 215
8.12.5 Utleveringspålegg 216
8.13 Tvangsmidler rettet mot siktedes formue 217
8.13.1 Heftelse 217
8.13.2 Forvaltning av siktedes formue 218
8.13.3 Båndlegging av formuesgoder 219
8.14 Bruk av tvangsmidler i avvergende øyemed 219
8.15 Besøksforbud og oppholdsforbud 221
8.15.1 Besøksforbud etter strpl. § 222 a 221
8.15.2 Oppholdsforbud etter strpl. § 222 b 224
8.15.3 Oppholdsforbud etter strpl. § 222 c 224

KAPITTEL 9

SKJULTE TVANGSMIDLER 226
9.1 Hva er skjulte tvangsmidler? 226
9.2 Skjulte tvangsmidler og forholdet til rettsstatlige grunnverdier 227
9.2.1 Generelt 227
9.2.2 Nærmere om to rettsstatlige grunnverdier som utfordres ved bruk av skjulte tvangsmidler 228
9.2.2.1 Personvernet og den personlige integritet 228
9.2.2.2 Kontradiksjonsprinsippet 229
9.3 Ransaking, beslag og utleveringspålegg med utsatt underretning 230
9.3.1 Generelt 230
9.3.2 Ransaking med utsatt underretning 231
9.3.3 Beslag med utsatt underretning 233
9.3.4 Utleveringspålegg med utsatt underretning 234
9.3.5 Løpende utleveringspålegg med utsatt underretning 234
9.4 Skjult kameraovervåkning 235
9.4.1 Generelt 235
9.4.2 Metodens innhold 236
9.4.3 Materielle vilkår 237
9.4.4 Formelle vilkår 239
9.5 Teknisk sporing 240
9.5.1 Generelt 240
9.5.2 Metodens innhold 240
9.5.3 Materielle vilkår 242
9.5.4 Formelle vilkår 242
9.6 Kommunikasjonskontroll 243
9.6.1 Kommunikasjonsavlytting og annen kontroll med kommunikasjonsanlegg 243
9.6.2 Kommunikasjonsavlytting – særskilte regler om metodens innhold 243
9.6.3 Annen kontroll med kommunikasjonsanlegg – særskilte regler om metodenes innhold 244

9.6.4 Kommunikasjonskontroll – fellesregler om metodenes innhold . . . 245
9.6.5 Materielle vilkår for kommunikasjonskontroll . . . 246
9.6.6 Formelle vilkår for kommunikasjonskontroll . . . 247
9.7 Annen avlytting av samtaler ved tekniske midler . . . 248
9.7.1 Generelt . . . 248
9.7.2 Avlytting eller opptak av samtale der politiet deltar eller en av partene samtykker . . . 248
9.7.2.1 Metodens innhold . . . 248
9.7.2.2 Materielle vilkår . . . 249
9.7.2.3 Formelle vilkår . . . 250
9.7.3 Romavlytting . . . 250
9.7.3.1 Metodens innhold . . . 250
9.7.3.2 Materielle vilkår . . . 251
9.7.3.3 Formelle vilkår . . . 252
9.8 Dataavlesning . . . 252
9.8.1 Generelt . . . 252
9.8.2 Metodens innhold . . . 252
9.8.3 Materielle vilkår . . . 254
9.8.4 Formelle vilkår . . . 255
9.9 Kort om oppnevning av offentlig forsvarer ved bruk av skjulte tvangsmidler . . . 255
9.10 Kort om politiets og påtalemyndighetens bruk av opplysningene i etterforskningen og som bevis . . . 256

KAPITTEL 10
PÅTALESTADIET . . . 259
10.1 Innledning . . . 259
10.2 Henleggelse av saken . . . 260
10.2.1 Henleggelse som «intet straffbart forhold» og henleggelse «etter bevisets stilling» . . . 260
10.2.2 Underretning om henleggelse . . . 261
10.2.3 Omgjøring av henleggelsesbeslutninger . . . 261
10.3 Påtaleunnlatelse . . . 262
10.3.1 Innledning . . . 262
10.3.2 Påtaleunnlatelse etter opportunitetsprinsippet . . . 263
10.3.3 Påtaleunnlatelse av prosessøkonomiske grunner . . . 264
10.3.4 Domstolsprøving av påtaleunnlatelser . . . 265
10.4 Overføring til konfliktrådsbehandling . . . 266
10.5 Overføring til barneverntjenesten . . . 268
10.6 Utferdigelse av forelegg . . . 269
10.6.1 Hva et forelegg kan gå ut på . . . 269
10.6.2 Forelegget som tilbud til siktede . . . 270
10.6.3 Hva et forelegg skal inneholde . . . 270
10.6.4 Vedtakelse av forelegg . . . 271
10.6.5 Virkningen av at et forelegg vedtas . . . 271
10.6.6 Virkningen av at et forelegg ikke vedtas . . . 272
10.6.7 Særlig om forenklede forelegg . . . 272
10.7 Begjæring om at det blir avsagt tilståelsesdom . . . 273

10.8 Utferdigelse av tiltalebeslutning 273
10.8.1 Når tiltalebeslutning skal utferdiges 273
10.8.2 Hva en tiltalebeslutning skal inneholde 274
10.8.3 Forkynning av tiltalebeslutningen for tiltalte og oversendelse til retten, forsvareren og bistandsadvokaten mv. 275
10.9 Klage over påtaleavgjørelser 276

KAPITTEL 11

DOMSTOLSBEHANDLINGEN I FØRSTE INSTANS 278
11.1 Innledning 278
11.1.1 Hovedforhandling eller tilståelsesdom 278
11.1.2 Anklageprinsippet 278
11.1.3 Prinsippet om offentlighet i rettergangen 278
11.1.4 Den videre fremstilling 279
11.2 Forkynning av stevninger og tiltalebeslutninger 280
11.2.1 Om begrepene «stevning», «forkynning» og «stevnevitne» 280
11.2.2 Stevnevitneforsikring 280
11.2.3 Hvordan forkynning gjennomføres 281
11.2.4 Hvorfor forkynning skal foretas 282
11.2.5 Varslingsfrister ved innkalling til rettsmøter 283
11.2.6 Betydningen av rettidig forkynning 284
11.3 Hovedforhandlingen i tingretten 285
11.3.1 Oversending til retten av tiltalebeslutning og bevisoppgave, og beramming av hovedforhandlingen 285
11.3.2 Oversikt over gangen i en hovedforhandling 285
11.3.3 En påminnelse om sammenhengen mellom etterforskning og hovedforhandling 287
11.3.4 Prinsippene om bevisumiddelbarhet og muntlighet 288
11.3.5 Tiltaltes møteplikt. Uteblivelse 288
11.3.6 Tiltaltes forklaring 290
11.3.7 Vitneforklaringer 290
11.3.7.1 Hovedregelen: møteplikt og forklaringsplikt 290
11.3.7.2 Begrensninger i møteplikten 290
11.3.7.3 Begrensninger i forklaringsplikten 291
11.3.7.4 Vitners adgang til å støtte seg til tidligere opptegnelser 293
11.3.7.5 Vitneansvaret 294
11.3.7.6 Reaksjoner overfor vitner som ikke møter eller nekter å forklare seg 295
11.3.7.7 Opplesning av politiforklaring når et vitne ikke møter, mv. 296
11.3.7.8 Anonyme vitner 298
11.3.8 Bruk av bevis som er ulovlig ervervet 300
11.3.9 Tingrettens dom 304
11.3.9.1 Rettens ulike avgjørelsesformer: dommer, kjennelser og andre beslutninger 304
11.3.9.2 Forholdet mellom tiltalebeslutning og dom 304
11.3.9.3 Bevisbyrde og beviskrav 306
11.3.9.4 Saksomkostninger 308
11.3.9.5 Domskonferanse, domsavsigelse og forkynning av dom 309

11.4 Tilståelsesdom 311
11.4.1 De viktigste forskjellene mellom behandling av sak om tilståelsesdom og hovedforhandling 311
11.4.2 Vilkårene for avsigelse av tilståelsesdom 312
11.4.2.1 Siktede må avgi en «uforbeholden tilståelse» 312
11.4.2.2 Tilståelsens riktighet må styrkes av de øvrige opplysninger i saken 313
11.4.2.3 Kravet til maksimumsstraff 314
11.4.2.4 Siktede må samtykke til at det avsies tilståelsesdom 314
11.4.2.5 Retten må ikke finne det betenkelig å avsi tilståelsesdom 315
11.4.2.6 Særreaksjoner og forvaring kan ikke ilegges ved tilståelsesdom . . 315

KAPITTEL 12

ANKE OG GJENÅPNING 316
12.1 Innledning 316
12.2 Adgangen til å anke tingrettens dommer til lagmannsretten 317
12.2.1 Ankefrist 317
12.2.2 Hva kan det ankes over? 318
12.2.3 Lagmannsrettens adgang til å nekte anken fremmet 319
12.2.4 Saksbehandlingen i lagmannsretten når anken tas til behandling . 320
12.2.5 Lagmannsrettens avgjørelse 321
12.3 Adgangen til å anke tingrettens kjennelser og beslutninger til lagmannsretten 321
12.4 Anke til Høyesterett og Høyesteretts ankeutvalg 322
12.4.1 Anke over lagmannsrettens dommer til Høyesterett 322
12.4.2 Anke over lagmannsrettens kjennelser og beslutninger til Høyesteretts ankeutvalg 323
12.5 Gjenåpning 324
12.5.1 Forskjellen på anke og gjenåpning 324
12.5.2 Vilkårene for gjenåpning – særlig om strpl. § 391 nr. 3 324
12.5.3 Saksbehandlingen ved fremsettelse av krav om gjenåpning 325
12.5.4 Behandlingen av saker som blir gjenåpnet 326

KAPITTEL 13

ERSTATNING I FORBINDELSE MED STRAFFEFORFØLGNING 327
13.1 Innledning 327
13.2 Tilfeller hvor siktede alltid har krav på erstatning for økonomisk tap 328
13.3 Erstatning til siktede for økonomisk tap etter en rimelighetsvurdering 330
13.4 Nedsettelse eller bortfall av erstatning 331
13.5 Oppreisning til siktede 332
13.6 Erstatning og oppreisning til andre enn siktede 333
13.7 Saksbehandlingen ved krav om erstatning i forbindelse med straffeforfølgning 334

KAPITTEL 14

FULLBYRDING AV STRAFF 336
14.1 Innledning 336
14.2 Beslutning om fullbyrding og iverksetting av fullbyrding 337
14.3 Når skal fullbyrding skje? Hovedreglene om tidspunktet for fullbyrding av straff og andre rettsfølger fastsatt i dom, kjennelse eller forelegg 338
14.4 Særlig om tidspunktet for fullbyrding av subsidiær fengselsstraff . . . 339
14.5 Foregrepet fullbyrding av dommer 340
14.6 Utsatt fullbyrding 340
14.6.1 Utsettelse på grunn av søknad om benådning 340
14.6.2 Utsettelse på grunn av domfeltes helsetilstand 341
14.6.3 Utsettelse av andre årsaker 342

LITTERATUR 343
DOMSREGISTER 346
LOVREGISTER 348
STIKKORD 365

Forkortelser

EMD	Den europeiske menneskerettsdomstol
EMK	Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (Den europeiske menneskerettskonvensjon) 4. november 1950
Innst. 1969	Innstilling om rettergangsmåten i straffesaker fra Straffeprosesslovkomiteen
Innst. O.	Innstilling til Odelstinget
Kgl.res.	Kongelig resolusjon
NOU	Norges offentlige utredninger
Ot.prp.	Odelstingsproposisjon
Prop. L	Proposisjon til Stortinget i lovsak
Påtaleinstr.	Påtaleinstruks fastsatt ved kgl.res. 28. juni 1985
RG	Rettens Gang
Rt.	Norsk Retstidende
SP	FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter av 16. desember 1966
Strpl.	Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)

KAPITTEL 1

Innledning

1.1 Hva er straffeprosess?

Straffeprosess (eller straffeprosessrett) er rettsreglene om hvordan straffesaker skal behandles.[1] En særlig viktig rettskilde på straffeprosessens område er straffeprosessloven 22. mai 1981 nr. 25 (strpl.). Paragraf 1 i denne loven slår fast følgende: «Saker om straff behandles etter reglene i denne lov når ikke annet følger av lovgivningen ellers.» Rettsreglene om hvilke handlinger som er straffbare, finnes i strafferetten, som bl.a. er regulert i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28.

De rettsreglene vi finner i straffeprosessen, er for det første *saksbehandlingsreglene* som skal følges når det avgjøres om noen har gjort noe straffbart, og hva straffen eventuelt skal bestå i. Et eksempel på en slik regel er bestemmelsen i strpl. § 242 første ledd første punktum om rett til innsyn i straffesakens dokumenter for bl.a. den som er mistenkt i saken. En annen saksbehandlingsregel er strpl. § 230 første ledd første punktum om at verken mistenkte eller vitner har plikt til å forklare seg for politiet. For det andre inneholder straffeprosessen *kompetanseregler*, dvs. regler om hvem som har myndighet til å ta forskjellige typer av beslutninger under behandlingen av straffesaker. Eksempel på en slik regel gir strpl. § 183 om at det er retten som tar stilling til om en mistenkt som er pågrepet av politiet, skal bli varetektsfengslet. For det tredje inneholder straffeprosessen *inngrepshjemler* som politiet og påtalemyndigheten kan benytte under etterforskningen av straffesaker. Eksempler på inngrepshjemler er strpl. § 171, som bestemmer når en mistenkt kan pågripes, og strpl. § 192 første og annet ledd, som inneholder vilkårene for å foreta ransaking hjemme hos den mistenkte.

1.2 Hvem gjelder reglene i straffeprosessen for?

Reglene i straffeprosessen regulerer virksomheten til de myndighetsorganene som har med straffesaker å gjøre. Dette er politiet, påtalemyndigheten og domstolene.

1 Se nærmere Øyen 2016 s. 23–24.

Straffeprosessens regler gjelder likevel bare når disse organene utfører arbeid med straffesaker. For påtalemyndigheten er forholdet det at så å si alt arbeid den utfører, er knyttet til straffesaker, men for politiet stiller det seg annerledes. En stor del av politiets arbeid består f.eks. i ordenstjeneste og forebyggende tjeneste, og da er det reglene i politiloven 4. august 1995 nr. 53 som gir det rettslige grunnlaget for arbeidet. Politiet har også viktige oppgaver innen saksområder som utlendingssaker, våpensaker og saker om utstedelse av pass. I disse sakene er det saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven 10. februar 1967 som må følges. Når det gjelder domstolene, behandler de ikke bare straffesaker, men også sivile søksmål, dvs. rettstvister som ikke har noe å gjøre med om noen skal ilegges straff. Et sivilt søksmål kan f.eks. gjelde uenighet om hvordan en arv skal fordeles, eller spørsmålet om hvorvidt en person fyller vilkårene for å få en bestemt ytelse fra det offentlige. Når domstolene behandler sivile søksmål, følger de saksbehandlingsreglene i bl.a. tvisteloven 17. juni 2005 nr. 90.

Straffeprosessen inneholder også regler for de andre aktørene i straffesaker, så som mistenkte, fornærmede, vitner, forsvarere og bistandsadvokater.

1.3 Hvilke hensyn skal reglene i straffeprosessen ivareta?

1.3.1 To grunnleggende hensyn

Det er særlig to grunnleggende hensyn reglene i straffeprosessen skal ivareta. For det første må reglene være utformet slik at de blir et egnet redskap for å avdekke, opplyse og reagere mot straffbare forhold. Hvis straffeprosessens regler ikke fylte denne funksjonen, ville straffebudene i lovgivningen bare bli tomme trusler.

Det andre grunnleggende hensynet er at reglene må ivareta rettssikkerheten til dem som får en mistanke om straffbare handlinger rettet mot seg. Det å ilegge straff er blant de alvorligste inngrep som kan forekomme i forholdet mellom stat og enkeltindivid. Det er derfor særdeles viktig å unngå at noen blir urettmessig straffet.

Rettssikkerhet er ikke bare et spørsmål om hvorvidt straffen er rettmessig eller urettmessig. Det er også et spørsmål om hvilke inngrep en mistenkt skal utsettes for når myndighetene undersøker om noe straffbart har skjedd. Det er av stor betydning at prosessreglene er slik utformet at den mistenkte under etterforskningen ikke utsettes for større inngrep fra myndighetenes side enn det som er nødvendig og akseptabelt. Den rettslige reguleringen av hva som i et gitt tilfelle er et «akseptabelt» inngrep, skjer gjennom proporsjonalitetsprinsippet (også kalt forholdsmessighetsprinsippet), som går ut på at det må være et rimelig forhold mellom inngrepets tyngende virkning og det man oppnår ved å bruke det. I straffe-